

Наталія Коляда — кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету, м. Суми, Україна.

Коло наукових інтересів: дослідження психофізіологічні чинники адаптації студентів перших років навчання в закладах вищої освіти, технології соціальної роботи, методики формування здорового способу життя.

e-mail: kolyada399@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6108-3482>

Світлана Король — кандидат наук з фізичного виховання і спорту, старший викладач кафедри фізичного виховання і спорту Сумського державного університету, м. Суми, Україна.

Коло наукових інтересів: спортивна педагогіка, спортивна підготовка, методики викладання.

e-mail: korol.svetlana.sumdu@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5270-3467>

Сергій Король — кандидат політичних наук, старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету, м. Суми, Україна.

Коло наукових інтересів: соціальна політика, технології соціальної роботи, регіональна політика, самоефективність та протистояння професійному вигоранню.

e-mail: korol.sumdu@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5949-4699>

УДК 376.013-056.24:364

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-2-60-68>

КОЛО СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК ЧИННИК ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто проблему соціалізації дітей з інвалідністю. Зроблено акцент на інклюзивній освіті як складовій гуманітарної політики України. Приділено увагу забезпеченню невід'ємного права дітей на освіту і здобуття її за місцем проживання, що передбачає навчання дітей з інвалідністю в умовах загальноосвітнього закладу. Досліджено ускладнену адаптацію дітей з інвалідністю під час навчання до соціального середовища внаслідок недостатнього досвіду чи обмеженого кола спілкування. Проаналізовано процес спілкування дітей з інвалідністю за такими траєкторіями: «вчитель – учень», «учень – вчитель», «одно-класники – учень», «учень – однокласники».

Ключові слова: інклюзія; адаптація; інклюзивне навчання; дитина з інвалідністю; соціалізація; спостереження.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Останнім часом надзвичайно гостро постала проблема соціалізації людей з інвалідністю. Адже річ не лише в тому, що людині необхідне відчуття комфорту в соціальному середовищі, вона також повинна віднайти своє місце в ньому, мати можливість повністю розкрити власні можливості, а також бути корисною іншим.

У суспільстві досі панує стереотип сприйняття людини з певними обмеженнями, наприклад, незрячої або з порушенням опорно-рухового апарату, як тотально хворої (синдром втраченого здоров'я), тим більше, якщо це стосується дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Питання соціалізації людей з інвалідністю в різних аспектах досліджувало багато науковців: А. М. Львовичкіна [1], А. Й. Капська [2], А. Г. Шевцов, В. І. Бондар, В. В. Засенко [3], А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко [4], Е. К. Наберушкіна, О. Р. Ярська-Смірнова [5], А. А. Колупаєва [6], А. О. Мігалуш [7], Л. І. Міщик [8], Р. С. Маранчак, О. М. Василенко [9], О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко [10], І. К. Білодід [11], Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк [12], Л. Г. Айдарова, О. Г. Коробкіна [13], І. А. Малишевська, І. І. Демченко, Г. М. Чирва [14].

Мета статті – дослідити методом спостереження коло спілкування дітей з інвалідністю під час навчання й встановити кореляції з рівнем їх адаптації.

Виходячи з цілей дослідження, нами було поставлено такі завдання:

- 1) розглянути й узагальнити сучасні наукові погляди на проблему соціальної адаптації дітей з інвалідністю;
- 2) визначити й проаналізувати коло спілкування дітей з інвалідністю і рівень їх адаптації під час навчання;
- 3) відповідно до отриманих результатів дослідження розробити рекомендації для вчителів і дітей з інвалідністю щодо покращання соціальної адаптації під час навчання.

Дослідження проводилося на базі Комунальної установи «Сумський навчально-виховний комплекс № 16 імені Олексія Братушки «загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад»» Сумської міської ради (1–4-й класи).

Виклад основного матеріалу. Як показують дослідження науковців і спостереження практиків, процес соціальної адаптації осіб з інвалідністю ускладнюється через наявність об'єктивних і суб'єктивних перешкод. Так, А. М. Львовичкіна, характеризуючи ситуацію зміни середовища осіб з особливими потребами, зазначає, що за несприятливих умов їм може бути властивий «комплекс інваліда», який характеризується певними симптомами: позиція «жертви», відчуття втраченого здоров'я, «симптом винятковості», «відчуття втраченого майбутнього», симптом вивченої безпорадності, відчуття втрачених можливостей, а також почуття втраченого щастя. Достатньо поширеними, на думку автора, є і так звані рентні установки (від слова «рента» – вид страхування) – це очікування регулярної допомоги ззовні. У такій ситуації люди з інвалідністю стають залежними від держави та благодійних організацій, сподіваючись на доплати, пільги, путівки тощо. І тому симптом «рентного настановлення» стає на перешкоді розвитку особистості як активного, самодостатнього та повноцінного члена суспільства. Позиція «жертви» дає змогу людині усвідомлювати себе жертвою обставин, безпорадною, безпомічною, з відчуттям безвихідної ситуації. Людину лякають ситуації, які потребують вияву активності та самостійності. Таким чином, як зауважує А. М. Львовичкіна, людина з інвалідністю втрачає свою суб'єктність і перестає шукати шляхи подолання складної життєвої ситуації та входження в соціум [1].

Симптом втрачених можливостей певним чином пов'язаний із попереднім симптомом – втраченого здоров'я. Здебільшого людина, котра втратила певні можливості через інвалідність (наприклад, вона вже не зможе використовувати свою руку), поширює цю втрату на

весь свій організм та, відповідно, на всі можливості. Разом із тим, згідно зі спостереженнями А. О. Курбатової, А. М. Львовичкіної, А. Г. Шевцова, особа з інвалідністю здатна компенсувати свої обмеження, досягнувши значних успіхів у різних галузях діяльності. Прикладом такої успішної діяльності є спортсмени-паралімпійці, видатні митці та бізнесмени, фахівці у різних галузях: юристи, вчені, педагоги [1–3].

Відомо, що симптом втраченого майбутнього полягає в тому, що значна частина людей, котрі отримали інвалідність, сприймають це як власну катастрофу, як лихо з незворотними наслідками. Крім медичної допомоги, таким людям потрібна висококваліфікована соціально-психологічна та педагогічна допомога, що полягає, насамперед, у побудові нової реальної перспективи у ситуації, яка склалася внаслідок інвалідизації [1–3].

Ще одною хибною настановою є думка про те, що щасливими можуть бути тільки цілком здорові люди («симптом втраченого щастя»). Таку думку нав'язує і саме суспільство, коли вважається, що інвалідів потрібно жаліти, їм потрібно лише допомагати, турбуватися про них і нічого не вимагати і не очікувати, адже «вони й так нещасні». Водночас приклади успішного життя інвалідів як в особистому, так і в суспільному житті розвінчують цей підхід. Можна припустити, що симптом втраченого щастя, якщо його не подолати, негативно впливатиме як на самооцінку, так і на картину світу загалом у людини, що потрапила у складну життєву ситуацію.

Аналізуючи симптоми «комплексу інваліда», варто відзначити симптом вивченої безпорадності, який може бути результатом гіперопіки. Якщо людину, котра має певні обмеження, нічого не навчати, усе робити за неї, весь час підкреслювати те, що вона нічого не може зробити ні для себе, ні для інших, то така людина з часом сама стане почуватися безпорадною і ні на що не здатною. Відповідно, вона не буде суб'єктом власної життєдіяльності і не зможе будувати своє життя за власними планами і проєктами [1–3].

Зазначені вище симптоми, що утворюють так званий комплекс інваліда, не виключають й інших психологічних проблем, пов'язаних з інтеграцією в соціум.

Відсутність позитивної самооцінки, стійкої довіри до світу, відстороненість від нього, відчуття оточення як ворожого середовища – далеко не повний перелік соціально-психологічних особливостей осіб з інвалідністю. Разом із тим у нашому суспільстві інвалідність розглядається як соціальна недостатність унаслідок обмеження життєдіяльності людини, спричинена порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, що призводить до необхідності соціального захисту і допомоги.

Вирішуючи проблему розроблення шляхів і технологій соціалізації та ресоціалізації осіб з інвалідністю, фахівці впродовж майже 100 років спираються на наявні моделі. Перша модель, починаючи з 20-х років ХХ ст., яка тривалий час була основною, – медична: згідно з нею причини труднощів осіб з інвалідністю полягають у їхніх обмежених можливостях. У рамках цієї моделі як діти, так і дорослі, котрі мають інвалідність, розглядаються переважно як об'єкти турботи – своєрідний тягар, що мають нести рідні та близькі інвалідів, держава, суспільство [4, с. 41–42]. За цією моделлю, особи з інвалідністю не можуть робити те, що характерно для звичайної людини, і тому потрібно допомагати цим людям, створюючи для них особливі установи, де вони могли б на доступному їм рівні працювати, спілкуватися й отримувати різноманітні послуги [5].

Друга модель інвалідності – соціальна. Ця модель як альтернатива медичній із 70-х років ХХ ст. привертає увагу до життєвої активності осіб з інвалідністю. Суспільство має задовольнити потреби цих людей у певному обладнанні та в організації життєвого середовища в такий спосіб, щоб вони змогли стати активними й дієздатними членами суспільства.

З 90-х років ХХ ст. провідною моделлю сучасного суспільно-соціального ставлення до осіб з інвалідністю визначено інклюзію, яка ґрунтується на визнанні та повазі індивідуальних людських відмінностей і передбачає збереження відносної автономії кожної суспільно-соціальної групи, а уявлення та стиль поведінки, притаманні традиційно домінантній

групі, мають модифікуватися на основі плюралізму звичаїв та думок. Основоположним в інклюзивних підходах є те, що не особистість має прилаштовуватися до суспільних, соціальних, економічних відносин, а навпаки – суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб кожної особистості.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. практика організації педагогічної діяльності на інклюзивній основі набула певної завершеності. [4, с. 41–43].

Таким чином, стосовно дітей з інвалідністю наведена позиція сприяє їх залученню в інклюзивне освітнє середовище, що дає змогу докорінно змінити ситуацію, забезпечивши особистісний розвиток, можливість ефективної соціальної адаптації та інтеграції. Сьогодні створення інклюзивного освітнього середовища є одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави. Актуальність цього завдання пояснюється необхідністю ефективнішої соціальної адаптації та інтеграції в активне суспільне життя людей з інвалідністю. Нагальність розв'язання цієї проблеми посилюється і через тенденцію до зростання кількості дітей, які потребують інклюзивної освіти [6, с. 14].

Науковці А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко наголошують, що термін «інклюзія» відмінний від терміна «інтеграція» за концептуальним підходом. Зокрема, у документі «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» вказується на те, що інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія – це політика та процес, що дають змогу всім дітям брати участь у всіх програмах. Відмінність у підходах полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно враховувало й пристосовувалось до індивідуальних потреб людей, а не навпаки [4, с. 44].

В основу інклюзії, на противагу інтеграції, покладені нова філософія та методологія шкільного навчання, яка має враховувати потреби кожної дитини, у тому числі обдарованої, і тих, котрі мають особливі освітні потреби. Сучасне суспільство визнає, що саме інклюзія є більш гуманною та ефективною освітньою системою, яка здатна задовольнити потреби всіх категорій дітей, незалежно від рівня психофізичного розвитку, та сприяє створенню інклюзивного суспільства, яке би повною мірою сприймало таких учнів, визнавало їхні права на освіту, особистісний розвиток, професійну діяльність, участь у суспільному житті. Інклюзія передбачає активну участь у процесі набуття знань, у культурному і соціальному житті всіх суб'єктів освітнього процесу, зменшуючи сегрегацію в системі освіти [12; 13].

Впроваджуючи інклюзію в освітньо-виховний процес, можна забезпечити формування українського суспільства, яке дасть можливість кожному громадянину «незалежно від віку й статі, етнічної належності, здібностей, наявності або відсутності особливостей у розвитку, брати участь у житті суспільства й робити свій внесок в його розвиток. У такому суспільстві особливості поважають і цінують» [13, с. 14]. Отже, інклюзивна освіта є системою освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу. Інклюзію також розглядають як визнання різноманітності потреб тих, хто навчається, і реагування на цю різноманітність.

Нормативно-правовою базою забезпечення освіти дітей з особливими потребами в Україні є Конституція України, закони України «Про освіту», «Про реабілітацію інвалідів», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов з життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» від 01.06.2005 р. № 900. Нова методологія спеціальної освіти дітей з обмеженими можливостями обґрунтована в Концепції спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку на найближчі роки і перспективу (1996), Концепції реабілітації дітей з обмеженими фізичними чи розумовими можливостями (1998), Концепції державного стандарту спеціальної освіти (1999), Проєкті державного стандарту спеціальної освіти (2004), наказах Міністерства освіти і науки України та ін. [6, с. 148].

Європейська практика свідчить, що більшість із цих учнів можуть навчатися в загальноосвітніх школах за моделлю інклюзивної освіти, яка передбачає надання якісних освітніх послуг дітям з інвалідністю у звичайних класах (групах) загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладів за умови відповідної підготовки вчителів і підтримки сімей. Відтак, у нашій державі створюється ціла мережа освітніх закладів, покликаних надати широкі можливості дітям з інвалідністю стати повноправними членами суспільства [13, с. 14].

У Концепції розвитку інклюзивного навчання (наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912) наголошено, що інклюзивна освіта в Україні має запроваджуватися, починаючи з дошкільних навчальних закладів, де переважно відбувається виховна діяльність щодо підростаючого покоління [14]. Для дітей з особливими освітніми потребами на підставі робочого навчального плану розробляється індивідуальний навчальний план. Навчання у класах з інклюзивним навчанням здійснюється за програмами, підручниками, посібниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України для загальноосвітніх навчальних закладів [7; 8]. Отже, інклюзивне навчання для дітей з інвалідністю може забезпечити отримання якісних освітніх послуг у загальноосвітньому навчальному закладі.

За гіпотезою нашого дослідження, дітям з інвалідністю важче адаптуватися до соціального середовища внаслідок браку досвіду спілкування (обмеженого кола спілкування). Для аналізу особливостей адаптації дітей з інвалідністю до освітнього середовища було розроблено бланк спостереження, згідно з яким було проаналізовано особливості спілкування як чинник їх адаптації.

Спостереження проводилося в листопаді 2019 р. студентами третього курсу спеціальності «Соціальна робота» Сумського державного університету на базі Комунальної установи «Сумський навчально-виховний комплекс №16 імені Олексія Братушки «загальноосвітня школа I–III ступенів – дошкільний навчальний заклад» Сумської міської ради. У закладі є ліфт для дітей з інвалідністю у візках, а також створена інформаційно-методична база та придбаний **шкільний автобус, пристосований для перевезення осіб із інвалідністю.**

Спостереження проводилося в початковій ланці – у 1–4-х класів. Вибіркова сукупність становила 9 дітей з інвалідністю (учнів 1–4-х класів) – з мінімальною похибкою 10%. Похибка розрахована за такою формулою: $n = 1 / \sqrt{1/(\Delta)^2 + 1/N} = 1 / (\sqrt{0.10^2 + 1/23})$ де n – кількість тих, за ким ми спостерігали, Δ^2 – мінімальна похибка, N – загальна сукупність дітей з інвалідністю. Групи студентів (по три особи) проводили дослідження за розробленим нами бланком спостереження.

У бланку спостереження за спілкуванням вказаний адресат спілкування дітей з інвалідністю, і він містить такі індикатори: емоції, слова та реакція (по вертикалі); кількісні показники (число звернень учителя до учня з інвалідністю і навпаки); кількість звернень однолітків до учня з інвалідністю і навпаки; якісні показники (зміст звернень вчителя до дитини з інвалідністю, дитини з інвалідністю – до вчителя, учнів – до дитини з інвалідністю і навпаки).

Процес спілкування в навчальному процесі дітей з інвалідністю аналізувався за траєкторіями: «вчитель – учень», «учень – вчитель», «однокласники – учень», «учень – однокласники».

«Учитель – учень». Згідно з результатами спостереження протягом уроку вчитель звертається до дитини з інвалідністю багаторазово (10–12 разів). Спектр реакцій можна представити так: «звертаючись до учня з інвалідністю, вчителька...»:

- підвищувала голос, прикрикувала;
- говорила, що дитина з інвалідністю заважає;
- на фізкультурі відводила учня у бік і запитувала, де асистент.

Ми можемо висунути припущення, що вчителям важко впоратися із ситуацією, і це викликає у них агресію.

Друга група студентів спостерігала іншу ситуацію. У класі працювали два вчителі: класний керівник і асистент учителя:

- урок проходив спокійно;
- асистент вчителя допомагав дитині з інвалідністю виконувати навчальні дії: знайти потрібну сторінку, правильно взяти олівець.

Встановлена під час спостереження особливість може бути ознакою того, що факультативне спілкування (з асистентом вчителя) сприяє успішній адаптації до певної навчальної діяльності.

Попри те, що діти з інвалідністю переважно сидять на останніх партах, більшість активно працюють на уроках, відповідають на запитання вчителя, із задоволенням ідуть до дошки. Ймовірно, це може свідчити про те, що діти з інвалідністю цінують увагу до себе і з готовністю підтримують процес спілкування.

«Учень – учитель». Під час спостереження за поведінкою і спілкуванням дитини з інвалідністю на уроці фізичної культури у першому класі зафіксовано, що учень звертався до вчителя дуже рідко (два – три рази), частіше мовчки погоджувався виконати завдання. Можна припустити, що дитина боїться вчителя, оскільки той підвищує голос та прикрикує.

У четвертому класі (з асистентом) дитина з інвалідністю поводитись зовсім по-іншому: реагувала на вчителя – піднімала руку на прохання вийти до дошки та була в гарному настрої. Також зверталася до вчителя за дозволом вийти до туалету. Це може свідчити про те, що дитина, провчившись майже чотири роки, не відчуває себе відокремленою, а однокласники звикли до неї. Отже, спілкування з учителем і однокласниками сприяє формуванню й удосконаленню навчальних умінь і навичок спілкування.

«Однокласники – учень» / «Учень – однокласники». Коло спілкування дітей з інвалідністю в перших-других класах значно відрізняється від ситуації у третіх-четвертих класах. Учні з інвалідністю зовсім не спілкувалися зі своїми однолітками. Вони окремо сиділи за партою, гралися іграшками або просто бігали по класу, незважаючи на крик учителя з вимогою зупинитися та сісти.

Натомість хлопчик-третьокласник (дитина з інвалідністю) також бігав на перерві, граючись своєю іграшкою, але він це робив разом зі своїми однокласниками. Він бавився з однолітками на дитячому килимку і, коли побачив дівчинку, котра сиділа поруч, запропонував їй обмінятися іграшками. Дівчинка погодилась, і далі вони грали разом.

У четвертому класі було двоє дітей з інвалідністю: хлопчик і дівчинка. На перерві всі сиділи групками, грали в телефонах. Дівчинка з інвалідністю також дивилася в телефон, але сиділа сама. У хлопчика з інвалідністю не було телефону, тому він ходив по класу та заглядав до всіх. Потім присів до дівчинки, яка сиділа сама, і довго дивився, як вона грає. Під час гри в них були радісні емоції, і дівчинка запропонувала грати в гру на телефоні по черзі. Це може також свідчити про те, що залежно від часу перебування в певному середовищі діти звикають одне до одного.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Упродовж багатьох років шляхи дітей з інвалідністю і звичайних школярів практично не перетиналися через існування спеціальних шкіл-інтернатів. Інклюзивна освіта докорінно змінила ситуацію, про те ще передчасно говорити про вирішення проблеми навчання дітей з інвалідністю в загальноосвітніх навчальних закладах.

Наразі важливою умовою успішної інклюзії є готовність суспільства до психологічного прийняття людей з інвалідністю як рівноправних особистостей, котрі заслуговують на повагу і рівноправне спілкування. Одним із головних завдань, що стоїть перед педагогами та адміністрацією інклюзивної школи, є створення загальної позитивної атмосфери. Зрозуміло, суттєвим компонентом готовності до спілкування також є обізнаність із певними правилами етикету, особливостями взаємодії тощо. Спілкування в інклюзивному середовищі повинне усвідомлюватися всіма суб'єктами як загальнолюдська цінність і як засіб досягнення співробітництва та взаєморозуміння.

Спостереження дало змогу виявити, що емоційний стан дитини прямо пропорційно залежить від кола спілкування та його якості: позитивні емоції учні 3–4-х класів виявляли значно частіше, ніж учні 1–2-х класів. Отже, соціальне середовище істотно впливає на психоемоційний стан дітей з інвалідністю, а розширення кола спілкування й позитивні емоції сприяють формуванню компетентностей і підвищенню рівня адаптації.

Проведене дослідження дає підстави сформулювати певні рекомендації, а саме на базі КУ «Сумський навчально-виховний комплекс № 16 імені Олексія Братушки «загальноосвітня школа I–III ступенів – дошкільний навчальний заклад»» створити центр підтримки і системної допомоги для вчителів та дітей (проведення тренінгів із залученням дітей з інвалідністю, формування методичного забезпечення, аналіз недоліків і удосконалення організації робочого процесу (навчального, позанавчального, виховного).

Використані джерела

- [1] А. М. Львовичкіна, "Психолого-педагогічні принципи соціалізації людей із особливими потребами", *Фундаментальные и прикладные исследования в практике ведущих научных школ*, № 5, 2014. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://fund-issled-intern.esrae.ru/pdf/2014/5/66.pdf>
- [2] А. Й. Капська, *Соціальна педагогіка*, Київ: Центр навчальної літератури, 2003.
- [3] А. Г. Шевцов, "Особистісно орієнтовані освітні технології як системоутворювальний чинник комплексної соціальної реабілітації осіб з інвалідністю", *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*, Т. I., Вип. 8., Київ, 2006.
- [4] А. А. Колупаєва, та О. М. Таранченко «Інклюзивна освіта: від основ до практики», К.: ТОВ «АТОПОЛ», 2016.
- [5] Е. Р. Ярская-Смирнова, та Наберушкина Е. К., *Социальная работа с инвалидами*, СПб: Питер, 2004.
- [6] А. А. Колупаєва, *Основи інклюзивної освіти*, Київ: "А.С.К.", 2012.
- [7] А. Мігалуш, "Інклюзивна освіта - шлях до всебічного розвитку дітей". [Електронний ресурс]. Доступно: http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Pedagogica/22422.doc.htm
- [8] Л. Міщик, "Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання". [Електронний ресурс]. Доступно: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhst/2012_5/12mliupn.pdf
- [9] Р. С. Маранчак, "Інклюзивна освіта як одна з умов соціальної адаптації дітей з особливими потребами", *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, №2, с. 128-132, 2013
- [10] О. В. Беспалько, *Соціальна педагогіка*, К.: Академвидання, 2014.
- [11] І. К. Білодід, *Словник української мови*, К.: Наукова думка, 1970-1980.
- [12] Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк, *Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків*, К., 2016.
- [13] О. Г. Коробкіна, *Інклюзивна освіта в Україні: шляхи від теорії до практики*, Харків: ХНПУ, 2017.
- [14] Малишевська І, та Демченко І, Чирва Г., "Соціально-гуманістична функція інклюзивної освіти", *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, Вип. 3, 2019, С. 120-126.
- [15] *Інклюзивна освіта: основні положення*. [Електронний ресурс]. Доступно: http://www.ussf.kiev.ua/ie_inclusive_education/
- [16] "Про становище інвалідів в Україні", *Наук.-дослід. ін-т соц.-труд. відносин*, К., 2013.
- [17] "Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання", *Наказ МОН № 912 від 01.10.2013*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0912290-10>

References

- [1] A. M. Lovochkina, "Psykhologo-pedahohichni pryntsypy sotsializatsii liudei iz osoblyvymy potrebamy", *Fundamentalnye y prykladnye yssledovanyia v praktyke vedushchykh nauchnykh shkol*, № 5, 2014. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://fund-issled-intern.esrae.ru/pdf/2014/5/66.pdf>

- [2] A. Y. Kapska, *Sotsialna pedahohika*, Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2003.
- [3] A. H. Shevtsov, "Osobystisno oriientovani osviti tekhnologii yak systemoutvoriuvalni chynnyk kompleksnoi sotsialnoi reabilitatsii osib z invalidnistiu", *Dydaktychni ta sotsialno-psykholohichni aspekty korektsiinoi roboty u spetsialnii shkoli*, T. I., Vyp. 8., Kyiv, 2006.
- [4] A. A. Kolupaieva., ta O. M. Taranchenko «Inklyuzivna osvita: vid osnov do praktyky», K.: TOV «АТОПОЛ», 2016.
- [5] E. R. Yarskaia-Smyrnova, ta Naberushkyna E. K., *Sotsyalnaia rabota s unvalydamy*, SPb: Pyter, 2004.
- [6] A. A. Kolupaieva, *Osnovy inklyuzivnoi osvity*, Kyiv: "A.S.K.", 2012.
- [7] A. Mihalush, "Inklyuzivna osvita - shliakh do vsebichnoho rozvytku ditei". [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Pedagogica/22422.doc.htm
- [8] L. Mishchuk, "Inklyuzivna osvita yak umova sotsializatsii ditei-invalidiv u protsesi navchannia". [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhist/2012_5/12mliupn.pdf
- [9] R. S. Maranchak, "Inklyuzivna osvita yak odna z umov sotsialnoi adaptatsii ditei z osoblyvymy potrebamy", *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnologii Universytetu «Ukraina»*, №2, s. 128-132, 2013.
- [10] O. V. Bepalko, *Sotsialna pedahohika*, K.: Akademydannya, 2014.
- [11] I. K. Bilodid, *Slovnnyk ukrainskoi movy*, K.: Naukova dumka, 1970-1980.
- [12] N. V. Zaierkova, A. O. Treitiak, *Inklyuzivna osvita vid A do Ya: poradnyk dlia pedahohiv i batkiv*, K., 2016.
- [13] O. H. Korobkina, *Inklyuzivna osvita v Ukraini: shliakhy vid teorii do praktyky*, Kharkiv: KhNPU, 2017.
- [14] Malyshevska I, ta Demchenko I, Chyrva H., "Sotsialno-humanistychna funktsiia inklyuzivnoi osvity", *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*, Vyp. 3, 2019, S. 120-126.
- [15] *Inklyuzivna osvita: osnovni polozhennia*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://www.ussf.kiev.ua/ie_inclusive_education/
- [16] "Pro stanovyshche invalidiv v Ukraini", *Nauk.-doslid. in-t sots.-trud. vidnosyn*, K., 2013.
- [17] "Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku inklyuzivnoho navchannia", *Nakaz MON № 912 vid 01.10.2013*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0912290-10>.

Наталія Коляда, кандидат педагогічних наук, старший преподаватель Сумського державного університету, г. Суми, Україна.

Світлана Король, кандидат наук по фізическому вихованню та спорту, старший преподаватель Сумського державного університету, г. Суми, Україна.

Сергей Король, кандидат політичних наук, старший преподаватель Сумського державного університету, г. Суми, Україна.

КРУГ ОБЩЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ КАК ФАКТОР ИХ АДАПТАЦИИ К ОБУЧЕНИЮ

Рассмотрена проблема социализации детей с инвалидностью. Сделан акцент на инклюзивном образовании как составляющей гуманитарной политики Украины. Уделено внимание обеспечению неотъемлемого права детей на образование и получение его по месту жительства, что предусматривает обучение детей с инвалидностью в условиях общеобразовательного учреждения. Исследована усложненная адаптация детей с инвалидностью во время учебы к социальной среде вследствие недостаточного опыта или ограниченного круга общения. Проанализирован процесс общения детей с инвалидностью по следующим траекториям: «учитель – ученик», «ученик – учитель», «одноклассники – ученик», «ученик – одноклассники».

Ключевые слова: инклюзия; адаптация; инклюзивное обучение; ребенок с инвалидностью; социализация; наблюдения.

Nataliia Koliada, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of Sumy State University, Sumy, Ukraine.

Svitlana Korol, Candidate of Science in Physical Education and Sports, Senior Lecturer of Sumy State University, Sumy, Ukraine.

Serhii Korol, Candidate of Political Sciences, Senior Lecturer of Sumy State University, Sumy, Ukraine.

MILIEU OF COMMUNICATION OF PRIMARY SCHOOL PUPILS WITH DISABILITIES AS A FACTOR OF THEIR ADAPTATION TO LEARNING

The article deals with the problem of socialization of children with disabilities. Emphasis is placed on inclusive education as a component of humanitarian policy in Ukraine. Attention is paid to ensuring the inalienable right of children to education and to obtain it at their place of residence, which provides for the education of children with disabilities in a general education setting. Adaptation of children with learning disabilities to the social environment is investigated due to lack of experience or limited communication. The process of communication of children with disabilities in the following trajectories is analyzed: "teacher - student", "student - teacher", "classmates - student", "student - classmates".

It is noted that for many years the paths of children with disabilities and mainstream students have practically not crossed due to the boarding school system for children with disabilities. Inclusive education has radically changed the situation, but it is still too early to talk about addressing the problem of teaching children with disabilities in secondary schools. Currently, an important condition for successful inclusion is the willingness of society to accept psychologically disabled people as equal individuals who deserve respect and equal communication. One of the main challenges facing educators and the administration of an inclusive school is to create an overall positive atmosphere. Certainly, awareness of certain etiquette rules, interaction features are also an essential component of a willingness to communicate. Communication in an inclusive environment should be understood by all people as a human value and as a means of achieving cooperation and mutual understanding.

It is established that the emotional state of a child depends on communication with friends, parents and teachers, and also depends of the quality of such communication.

The social environment has important affects of the psycho-emotional state of children with disabilities, increases the sphere of communication. Positive emotions are important too: its contribute to the development of competencies and adaptability.

Keywords: inclusion; adaptation; inclusive learning; children with disabilities; socialization; observation.